

## ГУПАЛЮК АЛІНА СЕРГІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,  
аспірантка кафедри криміналістики

### МОТИВАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЙОГО КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

*«За мотивами наших вчинків, в яких ми  
зізнаємося, безсумнівно, є таємні причини,  
в яких ми не зізнаємося, а за ними є ще  
більш таємні, яких ми навіть і не знаємо».*  
З. Фрейд

На жаль, сьогодні стрімкого зростання набули кримінальні прояви в усіх без винятку регіонах держави, що є однією із найбільш небезпечних загроз національним інтересам України. Останні десятиліття, під впливом кризових явищ та різноманітних технологічних процесів, злочинність поширилась в усіх сферах людської діяльності й продовжує укорінюватись швидкими темпами. З метою забезпечення своїх громадян благоустроєм та правопорядком, а також розвитком здорового суспільства, будь-яка держава має обирати відповідні заходи, спрямовані на протидію боротьби зі злочинністю. Одну із провідних ролей у такому забезпеченні виконує наука криміналістика, яка вивчає, узагальнює та розробляє найбільш ефективні шляхи вирішення проблем практичної спрямованості, досліджує першопричини, перебіг та встановлення наслідків злочинних діянь.

Дослідженню природи мотивації та типології злочинців приділяли увагу багато науковців, зокрема: Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Ч. Ломброзо, Дж. Норріс, Р. Шелдон, З. Фрейд, О.М. Джужа, А.Ф. Зелінський, В.І. Ковальов, О.М. Леонтєв, Г.А. Асмолов, О.Л. Дубовик, Ж. Нюттен, Є.П. Ільїна тощо.

На нашу думку необхідно достатню увагу приділити дослідженню виникненню злочинних мотивів у особи, зважити саме на психологічний аспект, адже з юридичної точки зору складно визначити, що саме передувало скоєнню злочину, з'ясувати мотиви, які спонукають особу стати злочинцем, розкрити психологічні процеси, які виникали і стали причиною скоєння злочинних дій тощо. Знання цих елементів дозволить якісно і змістовно попередити настання злочинних ситуацій, полегшить, а відтак і покращить, роботу слідчого та весь процес розслідування і найголовніше, дасть шанс на кількісне зменшення злочинів, шляхом дослідження їх причин та боротьби з ними.

З позиції психології мотивація (лат. *motivatio*) – це система внутрішніх факторів, які викликають та спрямовують орієнтовану на досягнення цілі поведінку людини. Також мотивацію визначають як сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, задають межі і форми діяльності та надають цій діяльності спря-

мованість, орієнтовану на досягнення певних цілей [1, с. 24]. Більшість наших повсякденних вчинків є лише проявом прихованих мотивів, які ми навіть не помічаємо, проте вони щоденно формують наш свідогляд та поведінку.

Відомо, що поняття мотивації, мотиву та мотиваційного процесу є найскладнішими категоріями сучасної психології. Це внутрішні процеси людини, які не підвладні людському оку, але є рушійною силою наших вчинків.

Головний елемент структури мотивації – мотив. Це рушій поведінки, її підбурювач, що породжує в людині певне спонукання до вчинення тих або інших дії або ж утримання від їх вчинення. За своєю сутністю мотив є такою специфічною силою, яка спонукає людину до визначення певної мети, а також визначення та реалізації дії з її досягнення. Необхідно підкреслити, що поняття мотивації злочину є ширшим, ніж поняття мотиву злочину. На наш погляд, до складу мотивації входять й інші складові компоненти: потреби особи, її інтереси, система цінностей, цілі, ідеали, ідеї, емоції тощо. Мотивація правопорушника має свій спонукальний вплив на всіх етапах реалізації злочинної діяльності. Як зазначає Ю.А. Александров, у широкому значенні мотивація охоплює свідомість індивіда, його соціальні й природні якості та властивості, що визначають ставлення до інших людей, соціальних цінностей, самого себе і знаходять відображення у мотивах поведінки і діяльності [4, с. 123].

Важливим для розуміння сутності мотивації є визначення її етапів. Позиції вчених з цього приводу різняться, наприклад І.О. Васильєв і М.Ш. Магомед-Емінов розрізняють чотири етапи (цикли) мотивації, які відповідають її чотирьом функціям (ініціації, селекції, реалізації та постреалізації): 1) актуалізація мотивації та ініціація діяльності; 2) цілеутворення, вибір дії та формування наміру; 3) реалізація наміру; 4) постреалізація. Б.Я. Петелін вирізняє в ній тільки два етапи: 1) мотиваційний (підготовчий) і 2) фазу її практичного здійснення [5, с. 88].

Найбільш доцільним та обширним, на наш погляд, є дослідження В.Н. Кудрявцева та В.В. Лунєєва, яке встановлює дев'ять етапів (стадій) мотивації злочину, які формуються під впливом як внутрішніх суб'єктивних факторів особи, так і під впливом зовнішнього середовища [3, с. 57].

Початковою ланкою мотиваційного процесу є актуалізація певного психічного елемента чи їх сукупності. Така актуалізація може мати свідому чи підсвідому форму реалізації. При цьому в основі мотиваційного процесу будуть знаходитися не лише потреби особи (фізичні чи психологічні), але й будь-які інші складові мотивації – інтереси, бажання тощо.

Наступна стадія – усвідомлення мотиву як інтегрального психічного утворення, який складається з одного чи кількох психічних взаємопов'язаних компонентів. Тобто абстрактні уявлення про потреби особи трансформуються в певні усвідомлені переконання – відбувається формування мотиву. Проте це не свідчить, що мотив вже є кінцевим та сталим. Можлива подальша боротьба мотивів, а відтак і

зміна його складових (наприклад, потреби витісняються інтересами, потяги замінюються бажаннями тощо). Такі зміни є звичайним процесом у психіці особистості. Від того, на скільки чітким буде усвідомлення мотиву, залежить чіткість та конкретність уявлення про мету – бажаного результату, на досягнення якого спрямовується злочинне діяння. Цілеутворення обов'язково передбачає процес усвідомлення мети, а також зіставлення з вихідними умовами, можливостями та засобами її реалізації.

Третій етап мотиваційного процесу – прогнозування можливих наслідків – характеризується зіставленням наявних можливостей та інструментарію з кінцевою метою, а також прогнозуванням можливих наслідків дій потенційного злочинця.

Після прийняття рішення про вчинення суспільно небезпечного діяння відбувається безпосереднє виконання цього рішення – злочин набуває своєї зовнішньої форми: суб'єкт впливає на людей і предмети, відбувається посягання на конкретні суспільні відносини, які охороняються законом.

Останньою ланкою процесу мотивації злочину є аналіз результатів та наслідків злочинної діяльності особи. Правопорушник робить висновки про відповідність того, що планувалося, тому, що відбулося в дійсності, оцінює та повторно переживає певні емоційні стани, що супроводжували вчинення злочину.

Загальновідомо, що вивчення слідчим особи підозрюваного починається зі встановлення можливих мотивів вчинення злочину, тому знання етапів та встановлення мотиваційного процесу може значно полегшити діяльність з розслідування злочинів компетентних органів.

Наведені етапи відображають мотиваційний процес в загальних рисах. Можливі різні варіанти їх інтерпретації, розкриття суті та тлумачення, проте мотиваційний процес завжди буде відбуватися у межах сукупності двох факторів мотивації: внутрішніх (особи) і зовнішніх (соціального середовища). Внутрішні або особисті фактори зумовлюються мотиваційними установками особи (потребами, мотивами, цінностями, настановами тощо), а зовнішні або ситуативні фактори – умовами, що оточують особу (соціальними відносинами та оцінками, поведінкою інших осіб, фізичними умовами тощо).

Важливо зазначити, що в процесі саморегуляції особою поведінки існують тісні зв'язки між мотиваційною, емоційною, інтелектуальною та вольовою сферами. У своїй взаємодії вони всі здійснюють вплив на формування та перебіг мотиваційного процесу злочинця. Наприклад, емоційна сфера впливає на мотивацію з енергетичного боку, тоді в злочині більшою чи меншою мірою відображаються певні емоції та почуття (гнів, злість, жах, обурення тощо), які можуть повністю змінити запланований особою сценарій злочинного діяння. Через інтелектуальну сферу особа здійснює пізнавальні процеси, що визначають селективність сприйняття, особливості пам'яті, мислення, уявлення, мовних аспектів тощо. Вольова сфера визначає сталість і «згуртованість» мотиваційного процесу, його сувору підконтрольність свідомості особи [2, с. 197].

Не залишається поза межами психолого-криміналістичного аналізу і соціальна динаміка мотивації, оскільки еволюція особи злочинця є водночас і еволюцією його мотивації, при цьому в ході соціально-економічних змін змінюється і зміст мотивів. Зміни в соціальній мотивації зумовлюються політичними та економічними факторами, які впливають на виникнення та швидке розповсюдження нових категорій злочинів в Україні, таких як тероризм, кіберзлочинність, наркобізнес, відмивання грошових коштів, торгівля зброєю, екологічні злочини та ін.. Все це потребує покращення системи розслідування злочинів, розробку нових методів їх встановлення, нових можливостей дослідження інформації. Дослідження мотивації конкретного злочину допомагає визначенню ступеню суспільної небезпеки вчиненого діяння, індивідуалізує кримінально-правову оцінку, а також визначає шляхи попередження злочинних діянь.

### ***Список використаної літератури:***

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник для студ. психол. і педагог. спеціальностей / М.Й. Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – С. 968.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – С. 512.
3. Криминальная мотивация / под ред. В.Н. Кудрявцева. – М.: Наука, 1986. – С. 304.
4. Кримінальне право України: заг. частина: підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.; відп. ред. Я.Ю. Кондратьєв; наук. ред. В.А. Клименко та М.І. Мельник. – К.: Правові джерела, 2002. – С. 432.
5. Петелин Б.Я. Психология правонарушения / Б.Я. Петелин. – М.: Политиздат, 1974. – С. 228.

**Ключові слова:** мотив, мотивація, мотиваційний процес, злочинець, встановлення злочинця, психологія злочинця, етапи мотиваційного процесу.

**Ключевые слова:** мотив, мотивация, мотивационный процесс, преступник, установления преступника, психология преступника, этапы мотивационного процесса.

**Key words:** motive, motivation, motivational process, offender, establishment of offender, psychology of offender, stages of motivational process.

### ***ЄФТЕНІЙ В'ЯЧЕСЛАВ ВАЛЕРІЙОВИЧ***

*Національний університет «Одеська юридична академія»,  
аспірант кафедри криміналістики*

## **СТАДІЇ ФОРМУВАННЯ ОПЕРАТИВНИХ ПОЗИЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ ОПЕРАТИВНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ СТРАТЕГІЧНИХ РОЗСЛІДУВАНЬ НІП УКРАЇНИ**

Аналіз практики роботи оперативних підрозділів свідчить, що ефективність протидії злочинності значним чином залежить від граничної стійкості сформованих оперативних позицій за відповідними напряма-